

Kitap Kritiği:

Bolluk ve Ayrışma Arasında: İkinci Makine Çağı'nı Emek Payı ve Bölüşüm Penceresinden Okumak

Atıf | Citation: Ertürk E. (2026). Bolluk ve Ayrışma Arasında: İkinci Makine Çağı'nı Emek Payı ve Bölüşüm Penceresinden Okumak, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi, 4 (1). 146-158

Yazar:

Erik Brynjolfsson & Andrew McAfee

İkinci Makine Çağı:

Akıllı Teknolojiler Devrinde Çalışma,
İlerleme ve Refah

Çev. Levent Göktem

Türk Hava Yolları Yayınları, 2018

336 sayfa, Türkçe

ISBN: 978-605-220-206-7

Ersel Ertürk¹

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, İstanbul, erselerturk@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6932-1193

GİRİŞ

DİJİTAL ÜRETKENLİK DEVRİMİNİN BÖLÜŞÜM SORUNSALI

İçinde bulunduğumuz dönemi adlandırmaya çalışan her entelektüel çabanın er ya da geç yüzleştiği bir soru vardır: Dijitalleşme, insanlık tarihindeki diğer büyük teknolojik kırılmalardan nitelik olarak farklı mıdır, yoksa onların yalnızca hızlanmış bir uzantısı mı? Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee'nin İkinci Makine Çağı başlıklı eseri (Brynjolfsson ve McAfee, 2018), bu soruya iddialı ve net bir yanıt vererek girer tartışmaya. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü bünyesinde dijital ekonomi üzerine çalışan iki yazarın 2014'te yayımladığı kitap, sanayi devriminin buhar makinesiyle insanın kas gücünün etkisini artırdığı gibi, dijital teknolojilerin de bu kez insanın zihinsel gücünün etkisini artırdığı bir eşiğe geldiğini öne sürer. Tarihsel ölçekte istisnai bir dönüm noktasıdır bu; nitekim eserin başlığındaki “ikinci makine çağı” kavramı da bu istisnai niteliği daha en baştan okurun zihnine yerleştirmek üzere seçilmiş olabilir.

Kitabın çıkış noktası belirgin biçimde iyimser olsa da temel argümanı ikili bir gerilim üzerine kuruludur. Yazarlar, dijital teknolojilerin bir yandan benzeri görülmemiş bir ekonomik refah -kendi deyimleriyle bir “bolluk”- oluşturma-ya, diğer yandan bu refahın dağılımında derin bir “ayrışma” doğuracağını ileri sürer. “Bolluk”, üretim hacminin, çeşitliliğin ve kalitenin artışı, fiyatların düşüşünü ve tüketicinin elde ettiği faydanın genişlemesini anlatır; “ayrışma” ise bireyler, beceri grupları ve nihayetinde sermaye ile emek arasındaki ekonomik sonuç farklarının giderek açılmasını. İşte tam da buradadır kitabın asıl entelektüel gerilimi: Teknolojik ilerleme toplam refahı büyütürken, bu refahın kimlere ve hangi oranlarda gideceği sorusunu açık bırakır; verimlilik ile bölüşüm arasındaki o klasik iktisadi gerilimi dijital çağın diline tercüme eder.

Bu incelemenin amacı, kitabı hem hak ettiği takdirle hem de gerekli eleştirel mesafeye değerlendirmektir. Eserin en güçlü yönü, dağınık teknolojik ve iktisadi gelişmeleri tutarlı bir anlatı çerçevesinde birleştirebilmesi ve son derece karmaşık bir tartışmayı akademik ciddiyetinden ödün vermeden geniş bir okur kitlesine erişilebilir kılmasıdır. Buna karşılık kitap, özellikle bölüşüm ve emeğin payı tartışmasında, iktisat yazınının henüz çözmediği bazı meseleleri fazlaca yerleşik kabuller üzerinden geçirir; teknolojiye zaman zaman

özerk bir fail muamelesi yapar; büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri deneyiminden hareketle kurduğu argümanı küresel bir genelleme gibi sunma eğilimi taşır. İnceleme bu iki ekseni -kitabın kavramsal katkıları ile teorik ve ampirik açıklamaları- özellikle fonksiyonel gelir dağılımı ve sermaye-emek ikamesi literatürüyle çatıştırarak ele alacak; ardından eserin on yıllık bir gecikmeyle, üretken yapay zekâ çağından bakıldığında ne ölçüde tutarlı kaldığını soracaktır.

1. KİTAPIN TEMEL TEZİ VE ARGÜMAN MİMARİSİ

Brynjolfsson ve McAfee'nin anlatısı, retorik açıdan oldukça güçlü bir karşılaştırmayla açılır. Yazarlara göre insanlık tarihinin gerçek kırılma anı ne tarihin keşfi ne de büyük imparatorlukların kuruluşudur; tarihin seyrini kökten değiştiren tekil olay, sanayi devrimi ve onun motoru olan buhar makinesidir. Nüfus, üretim ve yaşam standardı eğrilerinin binlerce yıl neredeyse yatay seyrettikten sonra on sekizinci yüzyılın sonunda âdeta dikey biçimde yukarı kıvrılması, bu iddianın hem görsel hem istatistiksel dayanağıdır. Yazarların tezi şudur: Bugün, benzer ölçekte ikinci bir bükülme noktasının eşiğindeyiz. Ama bu kez çoğaltılan şey kas gücü değil; biliş, muhakeme, dil ve örüntü tanıma gibi zihinsel kapasitelerdir. Kas gücünün çoğaltılması nasıl tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi mümkün kıldıysa, zihinsel gücün çoğaltılması da bundan sonraki dönüşümün taşıyıcısı olacaktır.

Kitabın argüman mimarisi üç katmana ayrılabilir. İlk katman betimleyicidir ve dijital teknolojinin neden tam da şimdi bu kadar hızlandığını açıklar. İkinci katman iktisadidir; bu hızlanmanın refah ile bölüşüm üzerindeki çifte etkisini, yani “bolluk” ile “ayrışma”yı çözümler. Üçüncü katman ise normatiftir ve teknolojik dönüşümün olumsuz sonuçlarını yumuşatacak politika önerilerini sıralar. Bu üçlü yapı, kitabı salt bir teknoloji övgüsünden ya da distopik bir uyarı metninden ayırarak, tanımlama-açıklama-öneri silsilesini izleyen daha disiplinli bir iktisadi denemeye dönüştürür. Yazarların kitap boyunca yinelediği “teknoloji kader değildir” ilkesiyse bu mimarinin ahlaki çıpasıdır: Sonuçlar teknolojinin doğasında önceden yazılı değildir; toplumsal kurumlar, kamu politikaları ve siyasal tercihlerle şekillenir. Hem kitabın en değerli sezgisidir bu ilke, hem de -ilerideki bölümlerde görüleceği üzere- kendi anlatısıyla en çok geriliminin yaşandığı nokta.

2. İKİNCİ MAKİNE ÇAĞININ ÜÇ DİNAMIĞI: ÜSTEL, DİJİTAL VE BİLEŞİMSSEL

Kitabın en didaktik ve en çok dikkat çeken bölümü, dijital ilerlemenin neden bu denli baş döndürücü hâle geldiğini birbirini güçlendiren üç dinamiklerle açıklayan kısımdır. Birincisi üstel büyümedir. Yazarlar burada yarı iletken teknolojisindeki gelişmeyi tarif eden Moore Yasası'na ve bunu somutlaştıran ünlü satranç tahtası benzetmesine başvurur. Ray Kurzweil'den ödünç alınan bu anlatıda, tahtanın her karesinde katlanan buğday tanesi miktarı, "ikinci yarıya" geldiğinde insanın sezgisel kavrayışını aşan astronomik büyüklüklere ulaşır. Yazarlara göre dijital teknoloji de tam bu ikinci yarıya, küçük katlanmaların aniden devasa sıçramalara dönüştüğü bölgeye girmiştir. Otonom araçların, makine çevirisinin ve doğal dil işleme uygulamalarının, daha birkaç yıl önce "asla bilgisayara devredilemez" sayılan görevleri neden birdenbire üstlenbildiğini açıklar bu çerçevede. İnsan zihni doğrusal düşünmeye yatkın olduğundan, üstel bir sürecin orta vadeli sonuçlarını sistematik biçimde olduğundan az tahmin eder; yazarların asıl uyarısı da budur.

İkinci dinamik dijitalleştirmedir. Bilginin sifıra yakın marjinal maliyetle kopyalanabilir, taşınabilir ve yeniden işlenebilir hâle gelmesi, ekonominin geleneksel kıtlık mantığını temelinden sarsar. Sıfır marjinal maliyetli mallar, klasik fiyat-miktar dengelerini bozar; üreticiler için ölçek ekonomilerini olağanüstü genişletirken, fiyat mekanizmasının değer ölçme kapasitesini de zayıflatır. İlerleyen sayfalarda işlenecek olan hem refah ölçümü hem de bölüşüm sorunlarının kökeni büyük ölçüde bu dinamikte yatar. Üçüncü ve kavramsal olarak belki en özgün dinamik ise bileşimsel ya da yeniden-birleştirici yeniliktir. Yazarlar, Paul Romer'in içsel büyüme kuramından beslenen bir bakışla (Romer, 1990), yeniliğin tükenen bir kaynak olmadığını; tersine, mevcut fikir ve teknolojilerin birbiriyle yeni bileşimlere girmesiyle katlanarak çoğaldığını savunur. Dijital platformlar bu bileşim olanaklarını üstel biçimde artırdığı için, yenilik kapasitesi azalmak şöyle dursun, ivmelenir. Bu üçlü çerçeve, kitabın iyimser çekirdeğinin teorik temelini oluşturur ve "neden şimdi?" sorusuna gerçekten ikna edici bir yanıt verir; kitabın en az itiraza uğrayan ve en kalıcı sayılan katkısı da zaten burasıdır.

3. “BOLLUK” TEZİ: ÜRETKENLİK, REFAH VE GSYİH’NİN ÖLÇÜM AÇMAZI

Kitabın iyimser yüzünü oluşturan “bolluk” argümanı, dijital teknolojinin toplam refahı tarihte görülmemiş ölçüde artırdığını ileri sürer. Yazarların buradaki en dikkat çekici müdahalesi, bu refah artışının büyük bölümünün geleneksel iktisadi göstergelerle, özellikle de gayrisafi yurt içi hasıla ile ölçülemediği iddiasıdır. Argüman şöyle kurulur: Dijital çağın ürettiği değerin önemli bir kısmı ücretsiz ya da neredeyse ücretsiz mallardan oluşur. Çevrimiçi ansiklopediler, dijital haritalar, arama motorları ve sayısız uygulama, tüketiciye muazzam fayda sağlamasına rağmen piyasa fiyatları üzerinden hasılaya yansımaz; hatta kimi zaman ücretli muadillerinin yerini alarak ölçülen hasılayı düşürür. Refahın gerçek düzeyini olduğundan az gösteren sistematik bir ölçüm yanlılığıdır bu yazarlara göre; tüketici artışının hâkim göstergelerle yakalanamamasının doğrudan sonucudur.

Bu tartışma, kitabın iktisat metodolojisine yaptığı en değerli katkılardan biridir ve refah iktisadının uzun süredir ihmal edilen bir gerilimini yeniden canlandırır: Ürettiğimiz değeri nasıl ölçtüğümüz, o değerin nasıl dağıldığına -hatta gerçekten artıp artmadığına- dair algımızı da biçimlendirir. Yazarlar, hasıla hesaplarının yirminci yüzyılın sanayi ekonomisini ölçmek üzere tasarlandığını, oysa yirmi birinci yüzyılın enformasyon ekonomisinde değerin giderek niceliğe değil niteliğe, fiyata değil erişilebilirliğe kaydığını ikna edici biçimde gösterir. Bu yönüyle kitap, salt bir teknoloji anlatısı olmanın ötesine geçer ve ölçüm kuramına dair felsefi bir tartışmayı da gündeme taşır.

Ne var ki kitabın argümanı tam bu noktada eleştiriye açıktır. Bir yandan dijital teknolojinin hasılda görünmeyen devasa bir refah meydana getirdiği, diğer yandan medyan gelirlerin durgunlaştığı tezi aynı anda savunulduğunda, ciddi bir gerilim doğar: Eğer üretkenlik gerçekten bu denli patlıyorsa, bunun ücretlere ve geniş kitlelerin refahına yansımaması -iktisat yazınında “üretkenlik paradoksu” diye bilinen sorun- yalnızca ölçüm hatasıyla açıklanamaz. Robert Gordon gibi iktisatçıların, dijital çağın üretkenliğe katkısının elektrik, içten yanmalı motor ya da modern sağlık gibi geçmiş genel amaçlı teknolojilerin katkısından çok daha sınırlı olduğu yönündeki karşı tezi (Gordon, 2016), kitabın iyimserliğine güçlü bir itirazdır. Eserin bu karşı teze yeterince yer ayırmadığı, dijital dönüşümün dönüştürücü gücünü büyük ölçüde varsayım olarak benimsediği söylenebilir. Kısacası “bolluk” tezi, ölçüm sorununu doğ-

ru teşhis eder; ama ölçülen ile ölçülemeyen arasındaki açığın büyüklüğünü kanıtlama konusunda görece zayıf kalır.

4. “AYRIŞMA” TEZİ: EŞİTSİZLİK, BECERİ VE EMEĞİN PAYI

Bu incelemenin merkezine oturan ve en tartışmaya değer bölümü, “ayrışma” başlığı altında bölüşüm sorununu ele alan kısımdır. Yazarlar burada, teknolojik ilerlemenin toplam refahı artırırken bu refahı son derece eşitsiz biçimde dağıttığını öne sürer ve bu eşitsizliği “büyük kopuş” kavramıyla adlandırır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde el ele yükselen üretkenlik artışı ile medyan ücret ve istihdam, 2000’li yılların başından itibaren birbirinden ayrılmıştır: Üretkenlik tırmanmaya devam etmiş, medyan hane geliri ile istihdam oranı ise durgunlaşmış, hatta gerilemiştir. Ortalama göstergelerin verdiği iyimser tablo yanıltıcıdır yazarlara göre; çünkü ortalamadaki artış, dağılımın üst ucundaki olağanüstü kazançların gölgesinde medyandaki durgunluğu gizler. Bu kopuşu açıklamak için de birbirini tamamlayan üç mekanizma sunarlar.

Birinci mekanizma, beceri-yanlı teknolojik değişimdir. Dijital teknolojiler, yüksek beceri gerektiren ve soyut muhakemeye dayanan işleri tamamlarken, rutin ve kurala bağlanabilir işleri ikame eder; böylece eğitilmiş ile eğitimsiz işgücü arasındaki ücret makasını açar. Bu argüman, rutin görevlerin otomasyonu ve işgücü piyasasının orta-beceri işler aleyhine “kutuplaşması” üzerine geliştirilen yerleşik ampirik yazınla uyumludur (Autor, Levy ve Murnane, 2003; Autor, 2015). Yazarlar burada makinenin yalnızca emeği ikame etmediğini, aynı zamanda belirli beceri türlerini tamamlayarak onların değerini artırdığını da vurgular; dolayısıyla teknolojinin etkisi tek biçimli bir tehdit değil, beceri türüne göre farklılaşan bir yeniden değerlendirilmedir. Kitabın en sağlam ampirik zemine oturan iddiasıdır bu.

İkinci mekanizma -ve kitabın en kritik ama aynı zamanda en eksik işlenmiş bölümlerinden biri- sermaye ile emek arasındaki ayrışmadır. Yazarlar, millî gelirden emeğe düşen payın uzun dönemde gerilediğini, buna karşılık sermayenin payının arttığını saptar ve bunu temelde otomasyonun emeği sermaye ile ikame etmesine bağlar (Acemoglu ve Restrepo, 2017). Kitabın argümanı burada fonksiyonel gelir dağılımı yazınının çekirdek tartışmasına dokunur; ama bu tartışmanın inceliklerini yeterince açmadan geçer. Zira teknolojik ilerlemenin emek payını düşürebilmesi, iktisadi teoride doğrudan değil

koşullu bir sonuçtur: Bu mekanizmanın işleyebilmesi için sermaye ile emek arasındaki ikame esnekliğinin birden büyük olması gerekir. Eğer bu esneklik birden küçükse, sermaye ucuzladığında emek payı azalmak yerine pekâlâ artabilir. Oysa ampirik literatürde söz konusu esnekliğin değeri kesin biçimde çözülmüş değildir; pek çok tahmin birin altına işaret eder, bu da sermaye yanlı teknolojik değişimin emek payını düşürdüğü anlatısını ampirik olarak tartışmalı kılar.

Dahası, emek payındaki düşüş yalnızca teknolojiyle değil; çok sayıda eş zamanlı süreç ile de açıklanabilir. Küreselleşme ve üretimin düşük ücretli ülkelere kayması, ürün ve emek piyasalarındaki yoğunlaşma ile firmaların fiyatlar marjlarındaki artış, sendikasızlaşma ve emeğin pazarlık gücündeki erime, asgari ücret rejimlerindeki değişimler, nihayet sermaye stokunun -özellikle konut ile gayri maddi varlıkların- ölçülme biçimi; hepsi emek payının seyrini etkileyen ayrı kanallardır. Yatırım malı fiyatlarındaki düşüşe dayanan teknolojik açıklamayla (Karabarbounis ve Neiman, 2014), bölüşümü kurumsal yapı ve piyasa gücü temelinde okuyan açıklamalar arasındaki tartışma iktisat yazınında hâlâ canlıdır, uzlaşmaya da varılmış değildir. Kitap ise emek payındaki düşüşü neredeyse tartışmasız bir teknolojik sonuç gibi sunarak bu çok nedenli yapıyı düzleştirir; okuru, aslında üzerinde uzlaşılmamış bir nedensellik zincirinin sonucuna fazlasıyla emin bir dille ikna etmeye çalışır. Kitabın analitik dürüstlüğüne en çok sınındığı yer de tam burasıdır. Çünkü kendi içinde bir çelişki barındırır bu tutum: “Teknoloji kader değildir” diyen bir eserin, bölüşüm sonuçlarını bu kadar doğrudan teknolojiye bağlaması beklenmez.

Üçüncü mekanizma, “üstün başarılılar” ile geri kalanlar arasındaki ayrışmadır. Dijital teknolojilerin ölçeklenme maliyetini sifıra yaklaştırması, kazananın neredeyse her şeyi aldığı piyasalar meydana getirir; en tepedeki küçük bir grubun gelir ve servet içindeki payını orantısız biçimde büyütür. Bir yazılımın, bir platformun ya da bir içeriğin küresel ölçekte ve neredeyse ek maliyet olmaksızın çoğaltılabilmesi, en iyi ile ikinci en iyi arasındaki küçük nitelik farkını devasa bir gelir farkına dönüştürür. Bu mekanizma, gelir dağılımının yalnızca beceri grupları arasında değil, dağılımın en üst ucunda yaşanan kopuşu açıklaması bakımından özellikle değerlidir ve sermaye birikiminin uzun dönemli dinamiklerini inceleyen çağdaş eşitsizlik çalışmalarıyla örtüşen bir tablo sunar (Piketty, 2021). Kitabın bu üç mekanizmayı bir arada vermesi, eşitsizliği tek bir nedene indirgemekten kaçındığı için takdire değer; ne var ki

mekanizmaların birbiriyle nasıl etkileştiği, hangisinin hangi dönemde ve hangi ülke grubunda baskın olduğu sorusu büyük ölçüde yanıtız bırakılmıştır.

5. TEKNOLOJİ MERKEZCİLİK GERİLİMİ VE KURUMSAL BOŞLUK

Kitabın “teknoloji kader değıldir” ilkesini ısrarla tekrarlamasına rağmen, anlatının dokusunda bu ilkeyle çelişen bir teknolojik merkezizyetçilik eğilimi sezilir. Üstel büyüme, Moore Yasası ve satranç tahtası benzetmeleri, teknolojik ilerlemeyi neredeyse insan iradesinden bağımsız, kendi iç mantığıyla ilerleyen özerk bir güç gibi resmeder. Bu retorik, yazarların normatif çağrısını -sonuçların toplumsal tercihlerle şekillendiğı iddiasını- zaman zaman zayıflatır. Teknoloji bu denli kaçınılmaz bir ivmeyle betimlendiğinde, kurumların, düzenleyici politikaların ve güç ilişkilerinin sonuçları biçimlendirme kapasitesi anlatının arka planına itilir; okurda “gelen geliyor, yapılabilecek tek şey ona uyum sağlamaktır” yönünde örtük bir izlenim oluşturabilir.

Kitabın en belirgin teorik açığı da bu noktada beliriyor: kurumsal ve siyasal değışkenlerin yetersiz işlenmesi. Emek piyasası kurumları, sendikaların gücündeki değışim, asgari ücret ve istihdam koruma politikaları, sermaye hareketliliğini düzenleyen rejimler, şirket yönetimindeki dönüşümler -yani bölüşümü teknolojiden bağımsız biçimde etkileyen tüm kurumsal mimari-kitapta ancak ikincil bir yer tutar. Oysa karşılaştırmalı politik iktisat yazını, aynı teknolojik şoka maruz kalan ülkelerin bölüşüm sonuçlarının kurumsal yapılarına göre çarpıcı biçimde farklılaştığını gösterir. Benzer otomasyon dalgalarına maruz kalan gelişmiş ekonomilerin emek payı, ücret eşitsizliği ve istihdam patikalarında gözlenen belirgin ayrışmalar, sonucu belirleyen teknolojinin kendisi değıl, onun içine gömüldüğü kurumsal ve siyasal bağlam olduğunu düşündürür. Aynı robot bir ülkede işsizliğe yol açarken bir başkasında çalışma saatlerinin kısılmasına ya da ücretlerin korunmasına yol açıyorsa, bunu belirleyen teknoloji değıl, onu kuşatan toplumsal sözleşmedir. Kitabın bu boyutu zayıf bırakması hem analitik bir eksiklik hem de kendi normatif çağrısıyla bir iç tutarsızlıktır.

6. REÇETELER: “İKTİSADA GİRİŞ” İLE RADİKAL ÖNERİLER ARASINDA

Kitabın normatif bölümü kısa ve uzun dönem olmak üzere ikiye ayrılır. Kısa dönem önerileri, yazarların açıkça “iktisada giriş ders kitabı reçetesi” dediği, görece ortodoks bir paket sunar: Eğitime yatırım yapmak ve özellikle makinelerin henüz beceremediği yaratıcılık, karmaşık iletişim ve geniş çerçeveli örüntü tanıma gibi becerileri geliştirmek; altyapıyı ve temel araştırmayı desteklemek, girişimciliği ve nitelikli göçü teşvik etmek, verimliliği artıran vergi düzenlemeleri yapmak. Öneriler tek tek makul, hatta büyük ölçüde tartışmasızdır; ama tam da bu yüzden kitabın teşhis ettiği sorunun radikalliğiyle orantısız kalır. Eğer gerçekten tarihsel ölçekte bir kırılmanın eşiğindeyseniz, standart bir büyüme politikası paketinin bu kırılmanın oluşturacağı bölüşüm sarsıntısını karşılamaya yeteceğini düşünmek, kitabın kendi teşhisiyle çelişen bir iyimserliktir. Tanısı konan hastalığın ağırlığı ile önerilen ilacın dozu arasında belirgin bir orantısızlık var, kısacası.

Yazarlar bu gerilimin farkındadır ve uzun dönem tartışmasında daha cesur seçenekleri masaya yatırır. Bunların başında, kökleri Keynes’in makinelerin neden olduğu işsizliğe dair öngörüsüne kadar uzanan (Keynes, 1930/2010) teknolojik işsizlik tartışmasına karşı sıkça önerilen koşulsuz temel gelir yer almakta. İlginçtir ki Brynjolfsson ve McAfee temel gelire mesafeli durur; onun yerine; çalışmayı ödüllendiren, çalışmanın sağladığı toplumsal aidiyeti ve onuru koruyan bir model olarak negatif gelir vergisi ya da kazanç vergisi kredisi benzeri araçları savunur. Bu tercih, yazarların “işin” salt bir gelir kaynağı değil; aynı zamanda anlam, kimlik, toplumsal bağ ve günlük yaşamın yapısını üreten bir kurum olduğu yönündeki örtük varsayımını açığa çıkarır. Savunulabilir bir normatif duruştur bu; ne var ki yazarların kendi tezleriyle gerilim içindedir. Çünkü eğer otomasyon gerçekten geniş işgücü kesimlerini kalıcı biçimde dışlayacaksa, çalışma temelli bir refah modelini sürdürmenin mümkün olup olmadığı sorusu yanıtız kalır.

Önerilerin tümünde asıl yanıtız kalan soru ise “nasıl?” sorusudur. Sermaye hareketliliğinin yüksek, emek pazarlık gücünün zayıfladığı ve büyük dijital firmaların kimi devletlerden daha fazla ekonomik güce sahip olduğu bir dünyada, önerilen yeniden bölüşüm ve eğitim reformu araçlarının siyasal failliği hangi kaynaktan doğacaktır? Kitap arzu edilir sonuçları ayrıntılı biçimde tarif eder; ne var ki bu sonuçlara hangi siyasal koalisyonlar ve hangi güç dengeleri

sayesinde ulaşılacağını büyük ölçüde belirsiz bırakır. Teknik bir iktisat metninin sınırları içinde anlaşılabilir bir tercihtir bu; ama kitabın “teknoloji kader değildir; sonucu biz belirleriz” iddiasının pratikte nasıl hayata geçeceği konusunda okuru tatminsiz bırakır.

7. ON YIL SONRA: ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDAN GERİYE BAKIŞ

Kitabın 2014 tarihli olması ilk bakışta bir güncellik kaybı gibi görünse de onu bugün özellikle ilginç kılan şey de tam budur; çünkü yazarların öngörülerini sınamak için artık on yılı aşkın bir gözlem penceremiz var. Karışık ama öğretici bir karne sunar bu geriye dönük bakış. Bir yandan kitabın temel sezgisi dikkat çekici biçimde isabetli çıkmıştır. Yazarların “makinelere yarışmak yerine makinelerle birlikte yarışmak” diye formüle ettiği tamamlayıcılık vurgusu, üretken yapay zekânın bilgi işçilerinin verimliliğini artıran bir araç olarak hızla yaygınlaşmasıyla çarpıcı biçimde doğrulanmıştır. İnsanın makineyle rekabet etmek yerine onunla iş birliği kurması gerektiği, kitabın en pratik ve en kalıcı tavsiyelerinden biri olarak değerini korur. Dilin, görüntünün ve yaratıcı içeriğin makineler tarafından üretilbilir hâle gelmesi de kitabın “asla otomatikleştirilemez sanılan görevlerin birer birer devrilmesi” temasını fazlasıyla teyit etmiştir.

Öte yandan, on yıllık deneyim kitabın bazı kategorilerini ciddi biçimde zorlar. Brynjolfsson ve McAfee'nin beceri yanlı teknolojik değişim modeli, otomasyonun esas olarak rutin ve düşük becerili işleri tehdit ettiği, yüksek becerili ve yaratıcı işlerin ise büyük ölçüde korunaklı olduğu varsayımına dayanır. Oysa üretken yapay zekâ tam da yazarların “insana özgü” saydığı yaratıcı, dilsel ve analitik görevlere yönelmiş; metin yazımından kod üretimine, görsel tasarımdan hukuki ve mali analize kadar yüksek beceri alanlarını doğrudan etkilemeye başlamıştır (Frey ve Osborne, 2017). Beceri düzeyi ile otomasyona açıklık arasındaki ilişkinin kitabın öngördüğünden çok daha karmaşık olduğunu gösterir bu durum; eserin “beceri merdiveninde yukarı tırman” biçimindeki temel politika önerisinin sınırlarını da açığa çıkarır. Eğer en yüksek beceri gerektiren işler de otomasyona açıksa, “daha fazla eğitim” tek başına yeterli bir kalkan olmaktan çıkar. Kitap, sezgisel çerçevesiyle hâlâ verimli bir başlangıç noktası sunar; ama somut görev-beceri eşleştirmeleri açısından güncellenmeye muhtaçtır. İncelemenin başında işaret edilen noktayı pekişti-

rır bu: İkinci Makine Çağı, kapanmış bir tartışmanın özeti olarak değil, hâlâ süren bir tartışmanın erken ve etkili bir müdahalesi olarak okunmalıdır.

8. TÜRKİYE BAĞLAMı: BULGULAR GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLERE TAŞINABİLİR Mİ?

Kitabın belki de en az sorgulanan, ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler açısından en kritik varsayımı, anlatının coğrafi kapsamıdır. Brynjolfsson ve McAfee'nin "büyük kopuş", emek payındaki düşüş ve üstün-başarılı piyasalar üzerine kurduğu argümanın ampirik dayanağı, neredeyse tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nin ve sınırlı ölçüde diğer ileri ekonomilerin verileridir. Kitap bu yerelliği yeterince işaretlemeyen, saptamalarını çoğu zaman evrensel bir teknoloji yasası gibi sunar. Oysa bir ülkenin teknolojik dönüşüm karşısındaki bölüşüm tepkisi, o ülkenin gelişmişlik düzeyine, sanayi yapısına ve emek piyasasının kurumsal niteliğine göre köklü biçimde değişir.

Nitekim fonksiyonel gelir dağılımı üzerine giderek genişleyen ampirik literatür, teknolojik mekanizmaların bölüşüm üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sistematik biçimde farklılaştığını ortaya koyar. Emek payının teknolojik ilerleme ve sermaye-emek ikamesi yoluyla gerilediği anlatı, esas olarak ileri ekonomilerde geçerlilik kazanır. Gelişmekte olan ekonomilerde ise bu mekanizma belirgin biçimde daha zayıf, hatta kimi tahminlerde istatistiksel olarak anlamsız kalır. Bunun nedenleri arasında görece düşük teknoloji yoğunluğu, kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, kurumsal emek piyasası yapılarının farklılığı ve sermaye derinleşmesinin sınırlılığı sayılabilir. Önemli bir uyarı içerir bu asimetri: İkinci Makine Çağı'nın çizdiği bölüşüm tablosu, Türkiye gibi bir ekonomi için doğrudan bir kehanet değil, olsa olsa koşullu bir senaryodur.

Türk emek piyasası bağlamında, dijitalleşmenin istihdam ve bölüşüm üzerindeki etkisinin doğrusal değil; kademeli ve gelişmişlik düzeyine bağlı bir biçimde işlediğine, kısa vadeli yıkıcı etkilerin orta ve uzun vadede yeni iş alanlarıyla kısmen dengelenebildiğine dair bulgular, kitabın küresel genellemesini yerel düzeyde ihtiyatla karşılamak gerektiğini gösterir. Bu çerçevede eser, Türkiye'deki okuru için hazır bir reçete değil; iyi formüle edilmiş ve yerel verilerle sınanmayı bekleyen güçlü bir sorular kümesidir. Kitabın asıl katkısı da gelişmekte olan bir ekonominin teknolojik dönüşüm karşısında kendi kurumsal ve yapısal koşullarını dikkate alan özgün politika çerçeveleri geliştirmesi gerektiğini -dolaylı da olsa- hatırlatmasıdır.

SONUÇ

ETKİLİ BİR ÇERÇEVE, TAMAMLANMAMIŞ BİR BÖLÜŞÜM ÇÖZÜMLEMESİ

Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee'nin İkinci Makine Çağı, dijital dönüşümün iktisadi sonuçlarını anlamak isteyen herkes için hâlâ vazgeçilmez bir başlangıç metnidir. Eserin en büyük gücü, dağınık teknolojik gelişmeleri “bolluk” ve “ayrışma” gibi iki güçlü kavram etrafında tutarlı bir anlatıya dönüştürmesi; üstel, dijital ve bileşimsel dinamikleri tek bir açıklayıcı çerçevede birleştirmesi; son derece karmaşık bir iktisadi tartışmayı akademik titizliğinden ödün vermeden geniş bir okura açabilmesidir. Hasılanın dijital refahı ölçmedeki yetersizliğine dair tartışması ve üretkenlik artışının bölüşümden kopabileceğine dair “büyük kopuş” tezi, refah ve bölüşüm iktisadına kalıcı katkılar olarak anılmayı hak eder.

Bununla birlikte eserin zayıf yönleri de göz ardı edilemez. Kitabın “bolluk” tezi, ölçülemeyen refahın büyüklüğünü kanıtlama konusunda zayıf kalır; üretkenlik paradoksuna ve buna dayanan karamsar karşı tezlere yeterince yer ayırmaz. Daha önemlisi, incelemenin merkezine aldığımız emek payı tartışmasında kitap, sermaye-yanlı teknolojik değişimi neredeyse tartışmasız bir gerçek gibi sunar; ikame esnekliği, piyasa gücü, küreselleşme ve kurumsal değişkenleri içeren çok nedenli bölüşüm yapısını düzleştirir. “Teknoloji kader değildir” diyen bir kitabın, anlatı dokusunda teknolojik kaçınılmazlığa kayması ve kurumsal mimariyi ihmal etmesi, eserin en belirgin iç tutarsızlığıdır. Son olarak, büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri deneyiminden türetilen saptamaların evrensel bir teknoloji yasası gibi sunulması, bulguların gelişmekte olan ekonomilere taşınabilirliğini sorgulanmadan bırakır.

Tüm bu eleştiriler, kitabın değerini ortadan kaldırmaktan çok, açtığı tartışmanın hâlâ ne kadar canlı ve tamamlanmamış olduğunu gösterir. İkinci Makine Çağı, dijitalleşmeyi yalnızca bir teknoloji meselesi olarak değil; refah, istihdam, eşitsizlik ve bölüşüm gibi iktisadın ve sosyal politikanın kalbindeki konuları doğrudan etkileyen yapısal bir dönüşüm olarak ele almasıyla, bilgi toplumu ve dijital ekonomi yazınında önemli bir başvuru noktası olmayı sürdürür. Eser, lisansüstü öğrenciler ile iktisat, çalışma ekonomisi ve dijital dönüşüm alanlarında çalışan araştırmacılar için, kabul edilecek bir doğrular bütünü olarak değil; eleştirel bir mesafeyle okunup kendi ampirik bağlamla-

rında sınanması gereken üretken bir kuramsal zemin olarak değerini korur. Belki de kitabın en kalıcı katkısı budur: “Teknolojiyle birlikte elde edeceğimiz refahı nasıl ve kimler arasında paylaşacağız?” sorusunu, on yıl önce olduğu kadar bugün de yakıcı biçimde sordurması.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2017). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188–2244. <https://doi.org/10.1086/705716>

Autor, D. H., Levy, F., & Murnane, R. J. (2003). The skill content of recent technological change: An empirical exploration. *Quarterly Journal of Economics*, 118(4), 1279–1333. <https://doi.org/10.1162/003355303322552801>

Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>

Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>

Gordon, R. J. (2016). The rise and fall of American growth: The U.S. standard of living since the Civil War. Princeton University Press.

Karabarbounis, L., & Neiman, B. (2014). The global decline of the labor share. *Quarterly Journal of Economics*, 129(1), 61–103. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt032>

Piketty, T. (2021). *Capital and Ideology*. Harvard University Press.

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102. <https://doi.org/10.1086/261725>